

FRANK PEDERSEN: Vornedskabets gennemførelse. Odense, Landbohistorisk Selskab, 1984. 143 + 61 sider. 80 kr.

Denne bog er et vellykket forsøg på at præcisere begrebet vornedskab og på at datere dets »gennemførelse« på den sjællandske øgruppe til o. 1495. Bortset fra Th. Munch: Vornedskabet i den tidlige enevælde (Historie, Jy. Saml. Ny R. XI 3, s. 289–308) er der tale om den første monografi om emnet, siden J. Steenstrup for 100 år siden skrev om Vornedskabet hos den danske bonde (H.T. 5. R. VI, s. 339–462). Med udgangspunkt i Steenstrups arbejde gennemgår Frank Pedersen vornedskabets historiografi – før såvel som efter Steenstrup – og gør rede for kildeforhold, de samfundsmæssige forudsætninger, vornedskabets datering, indhold og udvikling op til 1536. Mens forfatteren i al væsentlighed fastholder Steenstrups opfattelse af vornedskabets indhold, er han nået frem til en anden datering og årsagsforklaring.

Ordet vorned afspejlede oprindeligt et værnforhold. Den vornede var underlagt husbondens myndighed til gengæld for forsvar; i denne betydning optræder ordet i kilderne fra det 15. og stundom fra det 16. århundrede, og det forekom i alle landsdele som betegnelse for tyende og »tjenere« (fæstere). Efterhånden blev det imidlertid knyttet til det specielt sjællandske forhold, at bønder og deres sønner kun kunne tage bopæl og arbejde udenfor fødestavnen, hvis de havde herskabets samtykke. Jorddrotten disponerede med andre ord over den arbejdskraft, der var født på hans ejendom. Noget tilsvarende forekom ikke i andre landsdele før stavnsbåndets indførelse i 1733. Det er vornedskab i betydningen bundet til fødestavn, der er tale om i denne bog.

Der er ingen klare belæg for, hvornår og hvorfor instituttet er opstået. Steenstrup knæsatte den hidtil gældende opfattelse, at »Lollands Vilkår« fra 1446 forudsatte dets eksistens, og antog, at det var indført i første halvdel af det 15. århundrede som modtræk overfor ødegårdsproblemet. Frank Pedersen vil ligesom Kr. Erslev (Danmarks Riges Historie II, s. 633ff.) og nyligt også Michael Hertz (Bol og By 2. R. 2, s. 94ff.) skyde dateringen til slutningen af århundredet med den begrundelse, at fødestedskriteriet ikke synes påberåbt i kilderne før i 1490'erne, og at man først derefter konstaterer forekomsten af s.k. afkaldsbreve, hvori herskabet tillader den vornede at forlade fødestavnen. En række transaktioner mellem jorddrotter indbyrdes og fra kronens side – bl.a. overfor købstæderne – kan fortolkes som følgevirkninger af et nyligt etableret stavnsbånd (s. 59ff.). Frank Pedersen nedtoner ødegårdsproblematikken og ser vornedskabets udvikling i sammenhæng med herrestændernes almindelige magteksponering i det 15. århundrede, som bl.a. ytrede sig i en øget jurisdiktionel myndighed overfor de undergivne (s. 130ff.).

Der er tale om et grundigt og veldokumenteret arbejde, som trods genren – et bearbejdet universitetsspeciale (1980) – fremtræder sprogligt klart og forståeligt.

Michael Hertz